

РОЗВИТОК РИНКУ РІПАКУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

**ГЕЛЕТА О.С., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті розглядається питання розвитку ринку ріпаку та відновлюваних джерел енергії, визначаються основні напрямки удосконалення економічного функціонування вітчизняного ринку ріпаку та продуктів його переробки, обґрунтовується потреба часткової переорієнтації ріпаківництва на задоволення АПК України власним біопаливом.

The article discusses the development of the market of rape and renewable energy, defines the main directions of improving the economic functioning of the domestic market of rapeseed and its products, substantiates the necessity of partial reorientation of rape growing to meet the AIC of Ukraine own biofuel.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Не можна не помітити, що останнім часом особливої актуальності набуває розвиток відновлюваної енергетики. Така тенденція спричинена кількома факторами. Необхідно зауважити, що сучасні проблеми енергетики пов'язані з обмеженістю та нерівномірністю розподілу енергетичних ресурсів на планеті, недосконалістю традиційних енергетичних технологій та необхідністю вирішення глобальних проблем енергозабезпечення людства в майбутньому, пов'язані з із повним вичерпанням запасів органічного палива та проблем екологічної безпеки. У світовому масштабі роль відновлюваних джерел енергії не обмежується однією енергетикою. Їх застосування позитивно впливає на вирішення трьох взаємопов'язаних глобальних проблем людства: енергетику, екологію, продовольство.

Формулювання цілей статті. Визначити основні напрямки удосконалення економічного функціонування вітчизняного ринку ріпаку та продуктів його переробки, обґрунтування потреби часткової переорієнтації ріпаківництва на задоволення АПК України власним біопаливом.

Виклад основного матеріалу дослідження. До відновлюваних джерел енергії належать усі види рослинності (біомаса), в яких у результаті процесу фотосинтезу проходить постійне накопичення енергії сонячного потоку у вигляді вуглеводів. Особливе місце серед біомаси займає ріпак. Майже до кінця двадцятого сторіччя цю культуру вирощували переважно на зелений корм, олію та шрот. Однак з початком формування світового ринку біологічного пального попит на насіння ріпаку почав стрімко зростати., адже ріпакова олія обґрунтовано посідає чільне місце серед сировинних джерел виробництва біодизелю. Сам же процес отримання такого палива з технічної олії нескладний. В очищену від механічних домішок олію додають метиловий спирт і луг – каталізатор. Легка фракція є метиловим ефіром або біодизелем, важка фракція – гліцерином. За молекулярним складом біодизель близький до звичайного дизельного пального. За прийнятими нормами з тони насіння ріпаку отримується 300 кг ріпакової олії, або 30%, а з такої кількості технічної олії одержують 270 кг біодизелю, при цьому вихід гліцерину становить 10%. Перевагою такої технології є відносна простота технологічного процесу, котрий не потребує високого рівня витрат. Крім того ця універсальна технологія може використовуватись при невеликих об'ємах виробництва, що дає підстави для створення розосередженої структури виробництва палива в регіонах розташування сировинних баз – заводів з переробки насіння ріпаку в зонах його концентрованого вирощування [2].

Нажаль, виробництво біоенергетичних ресурсів в Україні знаходиться на низькому рівні. Однак ринок енергетичної сировини набув бурхливого розвитку з орієнтацією на експорт. Це, насамперед, викликано високою закупівельною ціною на насіння ріпаку в країнах з високим рівнем використання біопалива. Нескладно зрозуміти, що наша країна має неабиякий потенціал для розвитку власного ринку відновлюваних джерел енергії, а саме біодизелю. Та чи достатньо готовий вітчизняний ринок ріпаку дати потужний поштовх розвитку ринку біологічного палива в Україні?

Однією із складових економічного механізму ефективного функціонування ринку є дотримання співвідношення між його структурними елементами, що базується на їх взаємозалежності та взаємозв'язку між тенденціями вітчизняного та світового ринків.

Світовий досвід переконує, що функціонування та розвиток олійного ринку в розвинутих країнах ґрунтується на процесах кооперації та аграрно-промислової інтеграції, держаному регулюванні, заходах фінансової підтримки товаровиробників, протекціонізму та лібералізму в зовнішній торгівлі.

Необхідно визначити напрямки удосконалення економічного функціонування вітчизняного ринку ріпаку та продуктів його переробки. Перш за все удосконалення потребує державний механізм регулювання даного ринку, забезпечення рівноваги в діяльності економічних суб'єктів, сприяння інтеграційним процесам, реалізація державних науково-технічних програм. Існує законодавчо-нормативна база, що регулює розвиток українського біопаливного виробництва.

Спроби стимулювати розвиток альтернативної енергетики почалися ще в 90-х роках минулого сторіччя. Національну енергетичну програму було затверджено ще у 1996-му році. У 2000-му році був прийнятий Закон «Про альтернативні види рідкого і газового палива» № 391-XIV від 04.01.2000 року. У 2003-му році в Україні був прийнятий Закон «Про альтернативні джерела енергії» № 555-IV від 20.02.2003 року, проект якого розглядався майже три роки, проте і в ньому не було визначено конкретних фінансових стимулів. У тому ж 2003-му році Президентом України було видано Указ № 1094/2003 від 26.09.2003 року «Про заходи щодо розвитку виробництва палива з біологічної сировини», яким була передбачена розробка та затвердження Державної програми розвитку виробництва біодизеля на період до 2010 року. Однак розроблена вона була лише у 2005-му році. Відповідно до програми до 2010-го року в Україні планувалося побудувати щонайменше 20 заводів з виробництва біодизелю виробничою потужністю від 5 до 100 тис. т на рік, що дозволяло б щорічно виробляти понад 620 тис. т біодизелю. Такі потужності дали б можливість на третину забезпечити наш агропромисловий комплекс паливом власного виробництва, а також виконати поставлені Європейським Союзом умови Директиви 2003/30/ЄС. Однак аналіз даної програми показав, що вона складалась без урахування реальних можливостей промисловості й досвіду країн-виробників біодизелю. Розраховані у програмі дані не були прив'язані до сучасних умов і тенденцій на ринку. Задекларовані у програмі результати виявилися надто перебільшені й майже не можливі в умовах України, адже за

короткий термін планувалося довести до 2010-го року частку біодизелю в споживанні АПК аж до 33%. І це при тому, що країни Європейського Союзу, що вже мали необхідні досвід і законодавчу базу, планували збільшити частку біопалива у загальній масі до 2010-го року лише до рівня 5,75%, а бар'єр у 10% планувалося подолати аж у 2020-му році.[1]

Не менш важливим є питання інтеграційних процесів у ріпаківництві, що забезпечують поглиблення прямих зв'язків господарств із підприємствами переробної промисловості, заготівельними організаціями і торгівлею, сприяють підвищенню їх взаємної відповідальності за виконання договірних зобов'язань. Удосконалення системи організаційно-господарських зв'язків між виробниками ріпаку, переробними господарствами та споживачами готової продукції просто необхідне. Однак цей процес вимагає вирішення ряду проблем. Загалом, реалізація насіння ріпаку переробним підприємствам є досить вигідним каналом збуту для, проте потужності цих підприємств не в змозі переробити увесь обсяг продукції, що випускається вітчизняними агровиробниками на ринок. Тож існує потреба в нарощенні потужностей у сфері переробки ріпаку. Та, нажаль, переробна промисловість не має на це достатньої мотивації, адже українські господарства не готові в короткі строки стати вигідним ринком збуту вітчизняного біологічного пального. Так, у використанні біодизеля чимало переваг:

- воно майже не містить сірки, тому використання його зменшує викиди в атмосферу сірчаного ангідриду;

- при спалюванні біодизелю не підсилюється парниковий ефект, оскільки ріпак, як і вся біомаса, є CO₂-нейтральним;

- високий ступінь біологічного розпаду за відносно короткий період (згідно з міжнародним тестом СЕС L-33A-93, за 21 день біологічний розклад сягає 90%);

- зменшується концентрація шкідливих речовин у вихлопних газах. Зокрема димність газів зменшується вдвічі, а концентрація CO₂, НС і твердих частинок, особливо сажі, зменшується на 25-50%;

- біодизель не містить канцерогенних речовин, адже є продуктом переробки рослинної сировини;

- ріпакова олія відзначається більшим вмістом кисню, порівняно з дизельним паливом, тому для повного його згорання потрібно менше

повітря, ніж для згорання дизелю.

До недоліків використання палива з ріпакової олії можна віднести знижену теплоту згорання, що спричиняє падіння потужності двигуна, висока візкість, що спричиняє погіршення розпилення, сумішоутворення і згорання в дизелі, швидкий вихід двигуна з ладу, а також збільшення витрати пального. Ці недоліки можна подолати, застосовуючи двигуни спеціальної конструкції. Тобто, у разі потреби роботи двигуна на біологічному паливі він підлягає деякій модифікації. Та для більшості вітчизняних господарств проведення такої модифікації є не виправданою тратою коштів і робочого часу. Деякі європейські виробники пропонують багатопаливні двигуни, що придатні й для роботи на біодизелі. Однак ціна їх порівняно зі звичайними двигунами є значно вища.

Що ж до економічного механізму збуту ріпаку, то нестабільність фінансового середовища, відсутність відпрацьованих схем постачання сировини не дають вітчизняним переробним підприємствам конкурувати з потужними експортерами. Непідготовленість вітчизняного ринку до зростаючої пропозиції ріпаку та слабка підготовленість підприємств-переробників до ринкових умов призводить до того, що основна частка виробленої продукції експортується до зарубіжних країн. Ринок збуту олійних культур формується, головним чином, під впливом значного зовнішнього попиту. Ймовірно, що на високих показниках експорту позначилося й мінімальне втручання держави в регулювання даного процесу.

Ефективність функціонування напряму ріпаківництва залежить і від впровадження новітніх технологій та наукових розробок, економії матеріально-технічних ресурсів, нарощування виробництва якісної сировини.

Зауважимо, що збільшення площ під посіви ріпаку до 2011 року відбувалося, в основному, за рахунок скорочення площ під цукровим буряком, соняшником, ячменем, а також за рахунок використання інших земель сільськогосподарського призначення. Останні два роки тенденція змінюється. У 2012 році вітчизняні господарства знизили виробництво ріпаку. Згідно з даними Держаної служби статистики України на 1 жовтня 2012 року було зібрано 1,24 млн. т ріпаку, що на 15% менше попереднього року. Однак площа під культурою поступалася минулорічній на 34%, а урожайність перевищила

минулорічну на 5,2 ц /га.[4] Тобто країна має можливість виробництва ріпаку в більших розмірах без збільшення площ його посівів. Вихід – удосконалення класичних методів селекції, впровадження на ринок нових відмінних гібридів, використання нових більш ефективних технологій вирощування ріпаку. Адже Україна має багато переваг для виробництва цієї культури. Потенціал урожайності за умови використання якісних гібридів можливий до 5 т/га. Але для успішного виробництва потрібні спільні зусилля селекціонерів, виробників, дистрибуторів, олійних заводів, трейдерів.[4]

Як на світовому, так і на вітчизняному ринку ріпаку утримуються високі закупівельні ціни. До того ж вони вищі за ціни на інші олійні культури. Якщо впродовж жовтня 2012 року середні ціни насіння соняшника знизилися на 150 грн.(до 4,1 тис. грн. /т), сою – на 200грн.(до 4,3 тис. грн. /т), то на ріпак продовольчий стабільно утримувалися на рівні 4,45 тис. грн. /т., а технічний – 4,4 тис. грн. /т. Держана служба статистики України наводить такі дані з виробництва ріпаку в країні:

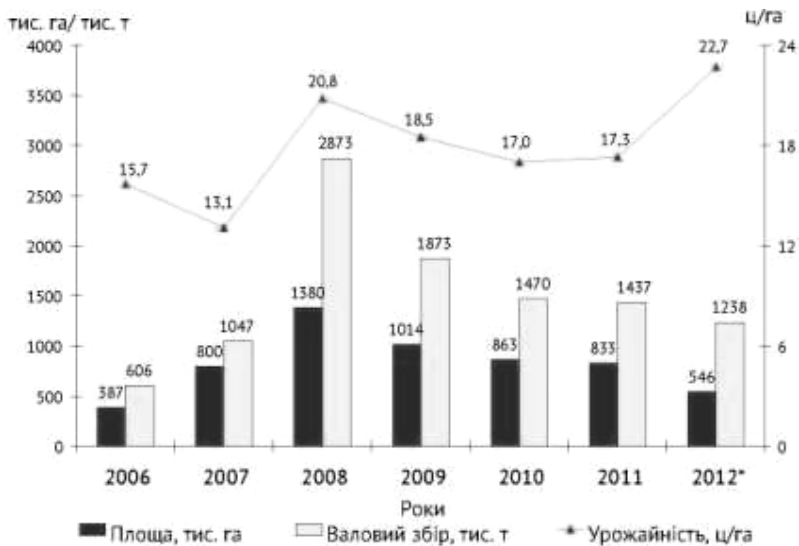

Рис. Динаміка виробництва ріпаку в Україні за період 2006-2012 роки

Висновки. Таким чином, загострення енергетичної проблеми спричинило зростання обсягів виробництва ріпаку в світі як сировини для біодизеля. Провідні країни світу намагаються забезпечити себе власними відновлюваними енергетичними ресурсами. Приклад з них має брати й Україна, особливо з огляду на те, що ми маємо достатньо сприятливі умови для вироблення біологічної паливної сировини. Та вітчизняне виробництво ріпаку націлене на експорт. А переорієнтоване на сировинне забезпечення галузі воно може бути лише у тому випадку, якщо буде реалізовуватись державна програма розвитку вітчизняної біопаливної галузі. Аналізуючи ситуацію, що склалася на українському ринку ріпаку, можна стверджувати, що існує потреба в удосконаленні нормативно-правового й організаційно-управлінського забезпечення його формування. Функціонування досконалого економічного механізму на ринку ріпака, та продуктів його переробки, що передбачає формування системи економічних, юридичних, технологічних відносин та організаційно-господарських зв'язків між виробниками ріпаку, переробними підприємствами і споживачами готової продукції, є важливим фактором забезпеченні АПК паливом власного виробництва, розвитку вітчизняного ринку відновлюваних джерел енергії та економіки країни в цілому.

Література.

1. Програма розвитку ріпаківництва в Україні на 2008-2015 рр./ Офіцій. Вид. – К. : Міністерство аграрної політики, 2008.-28с.
2. Кириленко І.Г. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія / І.Г.Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрущенко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 62-66.
3. Фаїзов Анатолій Вікторович. Економічний механізм формування і функціонування ринку ріпаку та продуктів його переробки : дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»; УААН. - К., 2006.
4. Маслак Олександр Миколайович. Ріпак: “за” і “проти”/Агробізнес сьогодні. – 2013. – №5(252).